

Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права

О. Марцеляк

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті дається аналіз існуючих наукових підходів до характеристики актів Конституційного Суду України, їх юридичної сили, місця в системі правових актів України. Зроблено висновки щодо удосконалення їх правової природи.

Ключові слова: Конституційний Суд України, правові позиції, прецедентне право, тлумачення Конституції України, природно-правова концепція права.

У юридичній науці, як вітчизняній, так і зарубіжній, до сьогодні немає єдиної думки стосовно того, що являють собою акти конституційного суду. Так, відомий російський правознавець М. Баглай стверджує: «До числа джерел конституційного права відносяться постанови Конституційного Суду Російської Федерації, в яких встановлюється відповідність Конституції Росії конституцій й статутів суб'єктів Федерації, законів та інших нормативних актів, а крім цього, вирішуються спірні питання компетенції, дається тлумачення Конституції. Хоча з формальної точки зору Конституційний Суд не належить до числа правотворчих органів, акти якого за юридичною силою стояли б вище актів парламенту і Президента, однак насправді він таким є. Існує презумпція конституційності кожного закону, і будь-які акти чи їх окремі положення, визнані судом неконституційними, втрачають силу; міжнародні акти, які не відповідають Конституції, не підлягають введенню в дію і застосуванню»¹.

М. Кельман щодо цього зазначає, що «акти Конституційного Суду за своєю політико-правовою спрямованістю поступово набувають значення правового феномена...», і при цьому він просто визнає, що вони є джерелом права². У такому самому аспекті визначає правову природу актів Конституційного Суду України М. Савчин, який сприймає останні як джерела права, що мають вторинний характер, оскільки є похідними від норм та принципів Конституції України і безпосередньо пов'язані з ними. Хоча при цьому він уточнює, що сукупність рішень Суду становить його прецедентне право³.

---

¹ Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : учебник для юрид. вузов и ф-тов. — М. : НОРМА-ИНФРА. — М., 1999. — С. 27.

² Кельман М. С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / М. С. Кельман. — К., 2001. — С. 15.

³ Савчин М. В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право». — К., 2003. — С. 8–11.

Частина науковців дотримується позиції, що акти єдиного органу конституційної юрисдикції мають силу закону і прецедентний характер. Зокрема, М. Тесленко пише, що акти конституційного суду щодо конституційності та офіційного тлумачення мають матеріально-правову силу закону і прецедентний характер і що правові позиції Конституційного Суду України цілком здатні заповнювати прогалини в законодавстві та вирішувати колізії¹. С. Шевчук та Г. Гаджієв також вважають, що правові позиції конституційного суду, які він висловлює у своїх актах, дуже подібні до *ratio decidendi*, який відповідно до доктрини прецеденту фіксує правову основу, що має силу закону, та повинен застосовуватися не тільки при вирішенні всіх наступних справ, а й щодо всіх інших осіб, а не тільки сторін у певній справі².

Також акти конституційного суду розуміють як переконливий прецедент тлумачення³, як систему правових аргументів правоположень (праворозуміння), зразків (правил) прецедентного характеру, загальних правил, орієнтирів тощо⁴. Російський науковець М. Вітрук сприймає ці акти як правові висновки і уявлення, результат інтерпретації (тлумачення) судом духу і букви конституції, тлумачення норм конституційного змісту (аспектів) положень галузевих (чинних) законів, інших нормативних актів у межах його компетенції, які знімають невизначеність у конкретних конституційно-правових ситуаціях і є правовою основою підсумкових рішень. На його думку, в судовій та іншій правозастосовній практиці правові позиції конституційного суду набувають характеру прецеденту за своєю юридичною силою, але за своєю природою не є такими. У низці правових явищ (правових норм, принципів, правоположень, прецедентів тощо) правові позиції конституційного суду посідають самостійне місце і можуть розглядатися як джерела конституційного та інших галузей права (законодавства)⁵. Позицію М. Вітрука підтримує й український науковець Д. Терлецький, який стверджує, що зазначений підхід зумовлює сприйняття правових позицій як певного позасистемного феномена — нового правового явища, місце якого в системі координат українського права поки залишається невизначеним. «Такий підхід, — пише він, — в принципі узгоджується із статусом Конституційного Суду України, який в певному сенсі знаходиться поза межами загальних юридичних зв'язків єдиної судової системи і правові позиції якого можуть формуватися всупереч практиці судів загальної юрисдикції. Особливе становище Конституційного Суду України також визначається тією обставиною, що, будучи складовою системи судової влади, він, здійснюючи

¹ Тесленко М. В. Конституційна юрисдикція в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право». — К., 2000. — С. 9.

² Шевчук С. В. Основи конституційної юрисдикції / С. В. Шевчук. — Х. : Консум, 2002. — С. 179; Гаджієв Г. А. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации как источник конституционного права / Г. А. Гаджієв // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. — 1999. — № 5 (28). — С. 82.

³ Николаев Е. А. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: определение, юридическая природа, имплементация в правовую систему / Е. А. Николаев // Право и политика. — 2002. — № 3. — С. 30.

⁴ Лазарев Л. В. Конституционный Суд и развитие конституционного права / Л. В. Лазарев // Журнал российского права. — 1997. — № 11. — С. 3.

⁵ Витрук Н. В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, природа, юридическая сила и значение / Н. В. Витрук // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. — 1999. — № 3 (26). — С. 95–96.

конституційне судочинство, зокрема вирішуючи спори стосовно повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, більшою, ніж інші суди, мірою належить до державної влади в її значенні як системи державного управління, нетотожної системі виконавчої влади». У подальшому Д. Терлецький уточнює свою позицію: «Варто підкреслити необхідність розрізнення актів Конституційного Суду України і викладених у цих актах правових позицій, безпідставність проведення між ними знака рівності. Рішення і висновки єдиного органу конституційної юрисдикції є передусім результатом розгляду конкретних справ щодо встановлення конституційності (відповідності) або офіційного тлумачення цілком визначених правових актів (їх норм). Натомість правові позиції як сукупність правових аргументів або правових висновків, наданих Конституційним Судом України в контексті системного розуміння і тлумачення Конституції України, виступаючи правовою основою резолютивної частини актів конституційного судочинства, здатні через свій переважно загальний характер та визначальне значення на самостійне життя. Тобто правові позиції Конституційного Суду України поширюються не тільки на конкретний випадок у зв'язку з перевіркою конституційності акта (норми), а й на аналогічні за юридичною природою випадки»¹.

Думається, що такий підхід в цілому є правильним. Ми також дотримуємося думки, що правові позиції вітчизняного Конституційного Суду, які він висловлює у своїх актах, мають обов'язкову силу прецедентного характеру та повинні застосовуватися не тільки при вирішенні всіх наступних справ, а й щодо всіх інших осіб: «...Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені» (стаття 150 Конституції України). Більше того, не будучи формально законодавчими актами, його рішення водночас беруться до уваги з огляду на їх специфічну природу, яка ґрунтується на тому, що вони впливають на зміст законодавчих норм. Фактично ними скасовуються ті норми, які визнані неконституційними, або уточнюється зміст тих, яким дано офіційне тлумачення. Це впливає з положення частини другої статті 152 Конституції України: «Законои, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність»². Як пише з цього приводу суддя Конституційного Суду України П. Стецюк, Конституційному Суду України, як правило, мимоволі доводилося у різний спосіб виконувати роль так званого негативного законодавця, зокрема і шляхом вилучення з «нормативного поля» (через визнання неконституційними) тих чи інших законодавчих положень³.

Зазначена правова природа актів Конституційного Суду України свідчить, що вітчизняний орган конституційної юрисдикції, по-перше, має виступати важли-

¹ Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право». — Одеса, 2007. — С. 184–185.

² Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

³ Стецюк П. Вибори у механізмі функціонування конституційної держави / П. Стецюк // Право України. — 2013. — № 5. — С. 34.

вою інституцією у сфері державотворчих процесів в Україні, по-друге, зобов'язує його бути певним «мозковим центром», який, здійснюючи тлумачення відповідних положень Конституції України та законів України або ж вирішуючи питання про відповідність Конституції України (конституційність) окремих положень чинного законодавства України, повинен керуватися не тільки позитивістським підходом, а й природно-правовою концепцією права і виробляти при цьому нові доктрини у галузі права взагалі та конституційного права зокрема. У таких випадках представники органів державної влади, наукова громадськість будуть уважно ставитися до правових позицій Конституційного Суду України та враховувати згадані позиції в аналізі відповідних законодавчих норм та їх правозастосуванні на практиці.

Марцеляк О. Правовая природа актов Конституционного Суда Украины и их роль в развитии науки конституционного права. В статье дан анализ существующих научных подходов к характеристике актов Конституционного Суда Украины, их юридической силы, места в системе правовых актов Украины. Сделаны выводы относительно усовершенствования их правовой природы.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, правовые позиции, прецедентное право, толкование Конституции Украины, природно-правовая концепция права.

Martseliak A. The legal nature of acts of the Constitutional Court of Ukraine and their role in the development of science of constitutional law. The article provides an analysis of existing scientific approaches to the characterization of acts of the Constitutional Court of Ukraine, their validity, place in the system of legal acts of Ukraine as well as conclusions on improvement of their legal nature.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, legal opinions, case law, interpretation of the Constitution of Ukraine, the natural and law concept of law.